

**Раїса Пріма,
Марія Семенюк,
Наталія Карапузова**

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСВІТЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Відомо, що середовищний підхід у педагогічному процесі визнано як перспективний на рівні «Всесвітніх доповідей з освіти» ЮНЕСКО.

Актуальність проблеми освітнього середовища підготовки вчителя початкових класів зумовлюється його складністю, все більшою відкритістю і динамічністю, інформаційною насиченістю, з одного боку, з іншого – всезростаючими вимогами до сучасного педагога.

Питання освітнього середовища розглядаємо як багатоаспектну проблему, що має актуальне соціально-педагогічне і наукове значення.

Бачення сутності освітнього середовища, його головні характеристики та параметри знаходимо в дослідженнях низки науковців (Бондаревої С.К., Ельконіна Б.Д., Слободчикова В.І., Мануйлова Ю.С., Мелешко В.В. та ін.

На основі аналізу праць психологів, педагогів В.В. Мелешко визначає освітнє середовище «як систему умов, що створюються для особистісного розвитку учасників навчально-виховного процесу, серед яких: освітні технології, навчальна та управлінська діяльність, способи взаємодії з зовнішніми чинниками» [2, 68].

Підтримуючи позицію автора, ґрунтуючись на наявних дослідженнях, ми розуміємо освітнє середовище як цілісну систему цінностей і зразків позитивного впливу на забезпечення поставленої студентами мети, завдання, основне джерело їх духовного та професійного розвитку.

Пошук шляхів вирішення і реалізації питань удосконалення підготовки вчителя початкових класів зумовлює до аналізу проблеми освітнього середовища, місця та ролі його як цілісної системи, так і окремих компонентів.

Педагог-початківець долучається до формування громадянина, виховання активного учасника навколишнього життя, сприяє розвитку національних, загальнолюдських духовних цінностей. Тому професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя початкових класів лишається соціально важливою і актуальною проблемою і розглядається нами як система взаємозв'язків «середовище – суб'єкт».

Ми вважаємо, що професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів найрельєфніше реалізує змістовно-методичний та комунікативно-організаційний компоненти освітнього середовища ВНЗ [2].

Вихідними, безумовно, ми вважаємо вимоги побудови освітнього середовища на гуманних традиціях, спрямованість його на підготовку творчого спеціаліста.

Мета нашого дослідження: висвітлити професійну спрямованість педагогічних дисциплін у підготовці вчителя початкових класів.

Завдання:

- з'ясувати місце та значення педагогічних дисциплін як складової освітнього середовища підготовки вчителя;
- показати ефективність застосовуваних методів формування професійної готовності майбутнього класовода;
- узагальнити умови впливу на формування професійної готовності майбутнього педагога до педагогічної діяльності.

Переорієнтація на якісне поліпшення підготовки майбутніх педагогів здійснюється в кількох напрямках:

- оновлення змісту підготовки;
- впровадження новітніх педагогічних технологій;
- підвищення творчої активності викладацького складу та студентів.

У розбудові національної системи освіти і виховання чільне місце належить початковій ланці. Саме тут закладаються основи громадянськості, патріотизму, любові до рідної землі, свого народу.

Формуванню таких рис характеру майбутніх вихованців сприятиме належна національно-професійна освіта вчителя початкових класів. Зміст її традиційно визначався і визначається суттю предметів, передбачених у навчальному плані спеціальності «Початкове навчання».

Процес національно-професійної підготовки спеціаліста початкової школи включає три основні етапи: засвоєння національно-професійних знань, перетворення їх в переконання, набуття вмінь реалізувати знання, переконання в професійній діяльності.

На всіх означених етапах, залучаючись до різноманітних форм і видів діяльності, студенти впродовж навчання у ВНЗ засвоюють теоретичні знання, закріплюють їх на практичних чи лабораторних заняттях, під час виконання курсових, дипломних чи магістерських робіт, рефератів, під час різних видів практик.

На розвиток національної ідеї у майбутніх спеціалістів впливають знання політології, філософії, релігієзнавства, історії та теорії економічних вчень, світової та вітчизняної культури. Вивчення цих дисциплін сприяє глибокому усвідомленню необхідності суспільних і економічних перетворень молодій державі на основі досвіду минулого, осягнення товщі загальнолюдських багатств, цінностей попередніх поколінь.

З часу оновлення змісту освіти в Україні в напрямі її націоналізації блок суспільних наук зазнав кардинальних змін. Громадянського статусу набрали дисципліни «Історія України», «Основи держави і права України» та спецкурси, пов'язані з вивченням вітчизняної історії. Предметом їх осмислення є багата і складна історія українського народу, його культура, етнографія, патріотичні традиції України. Головне завдання, яке вирішується під час вивчення цих дисциплін, зводиться до формування національної самосвідомості майбутнього вчителя, без чого не зможе сформуватись особистість із національними та загальнолюдськими цінностями.

З прийняттям Україною незалежності, повернення змісту освіти в напрямі зміцнення духовності особистості спостерігаємо посилене

впровадження курсів, що сприяють як розвитку професійних здібностей, так і осмисленню соціального досвіду, формуванню національної самосвідомості майбутнього спеціаліста. Блок фундаментально-професійних дисциплін доповнився такими предметами, як: фольклор України, народознавство, основи педагогічної творчості. Чільне місце зайняв спецкурс «Українська етнопедагогіка», при вивченні якого майбутні вчителі знайомляться з багатющим досвідом народних мас у справі виховання, соціалізації молоді, формування апробованої часом системи життєвих орієнтацій на основі народних традицій. Впровадження в практику підготовки вчителів початкових класів вказаного курсу дало можливість ознайомити студентів із живим джерелом народної мудрості, спостереженнями над природою і людиною, неписаним дидактичним, моральним кодексом, арсеналом перевірених численними поколіннями народу непорушних загальнолюдських істин. Система занять включає лекції, практичні, семінарські заняття, відвідування нетрадиційних уроків у школах – гімназіях № 14, 21 м. Луцька, проведення уроків – інсценізацій, уроків – фантазій, екскурсій до краєзнавчого музею, уроків народознавства в СШ № 14, перегляд відеозаписів виховних годин «Роде наш красний», «Без калини нема України», «Наша мова солов'їна», «Ой хто, хто Миколая любить» та ін.

При вивченні теми «Школа і освіта Запорізької Січі як колыска і джерело народної педагогіки» звертаємо увагу студентів на притаманний цьому часу дух демократизму, народності та гуманізму. Акцентуємо увагу на думці, що запорізькі школи, ввібравши в себе демократичні традиції козацького устрою, були національно-культурними осередками на українських землях. Поєднання освіти, культури та віри становило основу духовності запорожців. Підкреслюємо, що допитливість та жадобу до знань вже тоді відзначали характерною національною ознакою українців.

Нетрадиційно проводиться в інституті вивчення теми «Пісенна біографія України: відображення в піснях виховних ідеалів народу». Ми запрошуємо до участі у проведенні занять з цієї теми відому збирачку фольклору Волині, колишню вчительку О.П. Кондратович. Студенти знайомі з численними добірками народного поліського мелосу, з книгами «Весілля на Поліссі», «Калиновий квіт Полісся», «Народини» та ін. У книгах подані народні пісні, звичаї, обряди, зібрані у Камінь-Каширському районі Волині. Захоплюючими емоційними розповідями і мелодійним майстерним виконанням пісень авторка зачаровує студентську аудиторію. Про високу моральність поліщуків, щедрість їх душі, працьовитість, тепло родинних стосунків, ліричну й водночас веселу вдачу українця оповідає Олександра Павлівна з допомогою пісні та весільного обряду, який вона справедливо називає «сконденсованою енциклопедією життя народу від найдавніших часів до нашого сьогодення». Із глибин народної пам'яті мудра вчителька несе майбутнім освітянам поліську пісню, в якій розкриває «багатство поліської землі з її дзвінками борами і тінистими дібровами, голосним лелечим клекотом і журавлиною тугою» [1]. Її, корінну поліщучку, вчительку від бога, турбує, що «вітри непам'ятства, безвідповідальності, чужинецькі

вихори з космічною швидкістю стирають з лица землі і наших душ сліди найкоштовніших духовних та матеріальних здобутків предків». Як молитву, промовляє Олександра Павлівна звернення до молоді: «Причастімося дзвінкою джерелицею. І вона напоїть нам душу та змиє полуду з наших очей. Вклонімося пісні» [1].

Лекції – концерти О. Кондратович не залишають байдужими присутніх у залі. Студенти переконуються, що народно-пісенний фольклор Волині – лише частка величезної пісенної біографії України, потенціал якої доцільно використовувати в національному вихованні молоді. Водночас зауважимо, що Олександра Павлівна дає майбутнім учителям чудові уроки глибокої громадянськості, професійної майстерності, високої ерудиції вчителя-творця.

Народознавчий, родинознавчий підходи у професійній підготовці майбутнього вчителя реалізуються змістом, формами та методами вивчення таких навчальних дисциплін, як: «Педагогіка сімейного життя», «Українська етнопедагогіка», «Етнокультурознавство з основами етнографії». Акцентуємо увагу студентів на тому, що в центрі уваги українського родинознавства – висвітлення таких важливих питань, як погляди нашого народу на рід і родину, виплеканий у гущі трударів ідеал сім'ї, історія української родини, родинне звичаєве право, провідні основи сім'ї, оптимальна структура, вироблення готовності юнаків і дівчат до виконання сімейних обов'язків, статеве виховання, вибір шлюбної пари, родинний статус чоловіка й дружини, тата й мами, батьків і дітей, дідусів та бабусь, суть добрих родинних і свояцьких стосунків, мікроклімат сім'ї, главенство, українська родинно-побутова культура та її роль в етнізації особистості, тенденції змін у складі сім'ї, профілактика сімейних незгод та розлук тощо.

Значна увага звертається на реалізацію в сучасних умовах трансмісії родинних етнокультурних традицій в Україні, розвиток національної самосвідомості, збереження родоvodu. Той, хто заглибиться у зміст народного родинознавства, не тільки по-справжньому збагне мудрість і велич родинотворчого генія нашого народу, але й виразно побачить шляхи повернення цього чудового винаходу людства у наше повсякденне життя.

Формування інтелектуального потенціалу як найвищої цінності нації визначено стержневою метою у стратегічному розвитку освіти України. На реалізацію цього завдання спрямовано цикл педагогічних дисциплін, серед яких значне місце посідає «Історія педагогіки України». В окремих навчальних планах (заочної форми навчання) цей курс має статус самостійної дисципліни. Програма її вивчення (О. Любар, М. Стельмахович, Д. Федеренко) була першою спробою авторів дослідити і відобразити довговічний та багатогранний досвід українського народу в навчанні і вихованні підростаючих поколінь.

На відміну від колишнього штучного, заполітизованого, заідеологізованого курсу «Історії педагогіки» теперішній розкриває глибинні культурно-історичні корені, етнопедагогічні джерела національних освітньо-виховних традицій і звичаїв.

Вивчення цього курсу дає можливість майбутнім вчителям простежити

складний, суперечливий шлях становлення національної системи освіти і виховання, її розвиток як обумовлений цілісний процес у зв'язку з розвитком педагогіки інших народів. При його вивченні чільне місце відводимо висвітленню питань: «Острозька школа: минуле і сучасне», «Луцька і Львівська братські школи», «Педагогічні погляди Лесі Українки», «Освітньо-пропагандистська діяльність М. Левицького, О. Пчілки», «А. Кримський – вчений, педагог, сходовознавець».

Використання різних форм проведення занять дає можливість викладачам розвивати творче мислення студентів, їх ініціативу, спонукати до пошуку. Знання історії педагогіки України створюють міцну основу для підвищення рівня національної та професійної освіти вчителів початкової школи.

В умовах оновлювальної національної школи безумовно цікавим і доцільним є не загальний, безликий, а конкретний курс історії педагогічної думки, освіти України з найдавніших часів до наших днів.

Аналіз наявних програм, в минулому і нині діючих, дає підставу констатувати, що доречними є варіативні програми як важливий національний компонент освіти.

Історія педагогічної думки України як навчальний предмет слугуватиме формуванню національної самосвідомості, національної гордості майбутнього вчителя лише за таких умов:

а) первинним і основним джерелом вивчення цього курсу має бути народна педагогіка – першооснова наукової історії педагогіки;

б) врахування в курсі регіональних особливостей. Скажімо, в Тернопільському педінституті майбутніх вчителів варто більше знайомити з особливостями розвитку і становлення освіти в Галичині, в Кам'янець-Подільському – на Поділлі, в Рівненському, Житомирському, Луцькому – в колишній Великій Волині, а нині – Рівненщині, Житомирщині, Волині тощо;

в) курс повинен органічно вплітатись у комплекс навчальних предметів, на оволодіння яких спрямована підготовка майбутнього вчителя;

г) врахування специфіки підготовки майбутнього вчителя. Отже, для вчителя, вихователя дошкільного закладу передбачити, наприклад, більш детальне знайомство з діяльністю С. Русової, проблемами виховання дітей раннього віку в творчості Лесі Українки, В.О. Сухомлинського; для вчителя образотворчого мистецтва та музики – наголосити на проблемах музично-естетичного виховання в творчості українських письменників – Лесі Українки, Івана Франка, Т.Г. Шевченка, в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського, ролі музично-естетичного виховання в Києво-Могилянській Академії тощо;

д) поліпшення забезпечення студентів, викладачів монографічною літературою, довідковою, періодикою з історії педагогічної думки України;

е) курс історії педагогічної думки України спільно з історією культури, дитячою літературою, історією України, не дублюючи окремих тем, повинен показати роль і внесок українського письменства, політичних і громадських діячів, учених, учителів у боротьбу за національну школу, історичну заслугу

українських діячів освіти, шкіл у розвитку рідної культури, мови і освіти.

У діючих навчальних планах спеціальності «Початкове навчання» з урахуванням вимог державних стандартів педагогічної освіти система підготовки майбутнього вчителя-початківця включає три основних блоки дисциплін: гуманітарної та соціально-економічної, природничо-наукової, професійної та практичної підготовки. Крім того, передбачено навчальні дисципліни за вибором (спекурси, спецсемінари). Означене відповідає усталеній системі класичної підготовки працівників педагогічної освіти.

Демократичний підхід до складання навчальних планів дав можливість посилити блок фундаментально-професійних дисциплін невеликими спецкурсами: «Сучасні зарубіжні педагогічні концепції», «Нові педагогічні технології», «Актуальні проблеми сучасної педагогічної науки», «Проблеми сільської малокомплектної школи», «Диференційований підхід до навчання» (читаються за вибором студентів). Означені курси поряд з такими, як «Основи інформатики та комп'ютерної техніки», «Практикум з математики» сприяють зростанню професійної майстерності та інтелекту майбутніх учителів.

Варто відзначити, що нам вдалося передбачити у навчальних планах і врахування регіональних особливостей нашого краю, зокрема, введенням спецкурсу «Природа Волині». Саме цей напрям бачимо перспективним у посиленні національної і професійної освіти класоводів.

Ми переконані, що модель майбутнього фахівця – вчителя повинна ґрунтуватися на вже існуючих у практиці ВНЗ досягненнях і пошуках, на поєднанні традиційних та новітніх освітніх технологій.

З огляду на це колектив кафедри теорії та методики початкового навчання нашого університету в процесі вивчення педагогічних дисциплін, часткових методик у формуванні професіоналізму майбутніх фахівців ґрунтується на наявних міждисциплінарних комплексних акмеологічних дослідженнях і виявлені закономірності вдосконалення, акмеологічні технології підвищення якості підготовки спеціалістів.

Колектив кафедри плідно працює над науковою проблемою «Технологічна грамотність і культура вчителя початкових класів».

У контексті акмеологічних проблем формування майбутнього вчителя важливо враховувати головні компоненти структури професіоналізму педагогічної діяльності:

- професіоналізм знань як основу його формування;
- професіоналізм спілкування як готовність та вміння використовувати систему знань;
- професіоналізм самовдосконалення, що передбачає динамічність, розвиток цілісної системи «професіоналізм діяльності педагога».

В організації навчальної діяльності із студентами ми виходили з вищезначених складових професіоналізму.

Ми переконані, що формування професійного інтересу студентів варто розпочинати з перших же занять на першому ж курсі. На це спрямовуємо заняття із вступу до спеціальності, теорії виховання та навчання, основ

загальної педагогіки, педагогіки початкової школи, основ школознавства, історії педагогіки України, основ педагогічної майстерності.

Весь процес вивчення педагогічних дисциплін побудований із врахуванням функцій, адекватних структурі загальнопедагогічної підготовки вчителя початкових класів. Виокремлені нами функції розглядаються як цілісна система, де всі складові структуруються на основі єдиної спрямованості – на майбутню педагогічну діяльність.

Разом із вивченням суспільних, гуманітарних та фахових дисциплін педагогічні виконують такі функції у формуванні професійно-педагогічного інтересу у студентів:

1) справляють дійовий вплив на компоненти професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів;

2) поглиблюють ціннісні орієнтації студентів, соціально-моральну зрілість; підвищують їх інтегруючі функції у порівнянні з іншими компонентами;

3) формують професійну компетентність;

4) розвивають педагогічне мислення, здатність до аналітичного осмислення педагогічної дійсності

5) розвивають культуру і освіту студентів;

б) сприяють оволодінню навичками спілкування.

Означені нами функції лягли в основу побудови процесу вивчення педагогічних наук.

Вся система роботи при вивченні педагогічних дисциплін передбачає формування професійного інтересу майбутніх вчителів у структурній цілісності: за складом, спрямованістю та дійовістю. Ми передбачаємо формування емоційного, пізнавального, вольового компонентів, а також намагаємось підвищити його рівень від ситуативного до стійкого.

Постійне спілкування із студентами дало нам можливість з'ясувати мотиви вибору професії, характер знань про неї, ставлення до майбутньої спеціальності, усвідомлення суспільної значущості професії вчителя, прагнення оволодіти теоретичними основами професійної діяльності, задоволення чи незадоволення вибором професії.

Зіставлення структурних компонентів професійного інтересу, мотивів обрання вчительської професії дає нам можливість відзначити різний рівень інтенсивності та спрямованість досліджуваного феномену.

Цікаво, що мотиви студенти називають різні: бажання здобути вищу освіту, бажання працювати в школі, з дітьми, бажання навчитися поглиблювати свої знання. Були й такі, що зізнавались, що вибором професії керували батьки або пішли вчитись під впливом подруг. Домінуючим мотивом першокурсники називали бажання отримати вищу освіту. Окремі зізнавались, що обрали спеціальність «Початкове навчання» тому, що при вступі конкурс був меншим. Така картина виявила резерв для формування професійно-педагогічного інтересу.

Цікаво, що такий показник, як характер ставлення до майбутньої професії, у більшості студентів носив соціально-позитивний напярм, тобто

студенти висловлювали позитивне ставлення до майбутньої спеціальності, усвідомлено пов'язуючи її з любов'ю до дітей, бажанням спілкуватися з ними. На перших же заняттях з курсів «Основи загальної педагогіки» та «Методика самостійної роботи з книгою та науковою літературою» знайомимо студентів із формами і видами занять у вищій школі, даємо поняття «самостійна робота і її види», «анотація», «реферат», «лекція», «доповідь», «семінар» тощо.

Під час практичних занять студенти опановують знаннями елементів бібліографічного розшуку, опису, вміннями і навичками роботи з каталогами в бібліотеці, складати список літератури, правильно його оформляти.

У вивчення курсу «Основ загальної педагогіки» ми включили цикл вступних занять з методики самостійної роботи з книгою та науковою літературою. Студенти працюють з педагогічною пресою, словниками, розвивають загальну і педагогічну культуру. Тут вони мають можливість більше дізнатись про вчительську професію із журнальних та газетних статей, з художньої літератури. На заняття ми запрошували вчителів та викладачів факультету, ветеранів праці. Їх розповіді, мудрі поради допомагали входженню студентів у майбутню спеціальність.

Широко практикуємо написання рефератів, творів-роздумів на теми: «Моя майбутня професія», «Мое бачення вчительської діяльності», «Філософія вчительської праці», «Майбутнє початкової школи», «Школа XXI століття», «Мої майбутні учні» тощо.

Ми враховували той факт, що першокурсники зіткнулись з численними проблемами: нові умови життя, новий колектив, новий підхід до навчання і в цілому організації життя і діяльності. Допомогали ознайомитись з кабінетами, бібліотекою, з містом. Багато уваги приділяли організації самостійної праці студентів. Намагались підходити диференційовано до кожного, враховуючи виявлений рівень професійного інтересу.

Теоретичні знання педагогічних понять, категорій, вміння застосувати їх на практиці опановуються студентами під час вивчення теорії навчання, теорії виховання.

При вивченні курсу педагогічної майстерності звертаємо увагу на особливості педагогічної праці, на її предмет. Акцентуємо, що предметом і результатом праці педагога є людина, живий об'єкт праці. Підкреслюємо, що саме це зобов'язує вчителя, крім спеціальної науково-професійної підготовки, мати достатні ерудицію, комунікативні, організаторські здібності, морально-вольові якості.

Вся система роботи, спрямована на формування професійно-педагогічного інтересу, охоплювала як аудиторну, так і позааудиторну роботу.

Провідними у змісті нашої роботи ми виділяємо такі моменти:

- врахування можливостей міжпредметних зв'язків як оптимальної умови формування професійно-педагогічного інтересу;
- навчальний матеріал – важливий засіб формування професійно-педагогічного інтересу є основою стимулювання професійно-

педагогічного інтересу;

- репродуктивні і творчі завдання з метою розвитку понятійного і операційно-діяльнісного апарату.

Навчальним матеріалом насамперед слугували художні твори про вчителів, праці відомих педагогів-класиків та сучасної вітчизняної психолого-педагогічної науки. Творчі і репродуктивні завдання, педагогічні задачі та моделювання ситуації доповнювали навчальний матеріал.

З метою забезпечення цілеспрямованого формування професійно-педагогічного інтересу майбутніх учителів початкових класів вважаємо за доцільне, насамперед, зважати на специфіку кваліфікації; передбачати взаємозв'язки дисциплін усіх циклів, спрямовувати їх зміст на розкриття цілісного педагогічного процесу як об'єкту діяльності майбутнього вчителя.

Важливими організаційно-методичними умовами вважаємо забезпечення наступності та цілісності у читанні психолого-педагогічних дисциплін.

Домінантним напрямом підвищення рівня професійної підготовки майбутніх учителів бачимо комплексне використання потенційних можливостей усіх компонентів освітнього середовища як цілісної системи підготовки педагога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кондратович О.В. Весілля на Поліссі. – Луцьк. – 1996. – С. 3.
2. Мелешко В.В. Особливості формування навчально-виховного середовища у сільській школі // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – Наук. збірник. Вип. 15. – Умань, 2006. – С. 68-75.